

ВІНІЛОВИЙ САЙДИНГ У РЕНОВАЦІЇ ДЕРЕВ'ЯНИХ ЦЕРКОВ: ТЕХНОЛОГІЯ РУЙНАЦІЇ

Анотація. У статті розглянута проблема застосування вінілового сайдингу під час реновації давніх дерев'яних храмів. Наведено кілька прикладів дерев'яних церков, спотворених обшивкою сайдингом. Виявлено головні причини й можливі наслідки назрілої проблеми.

Ключові слова: вініловий сайдинг, пам'ятка архітектури, дерев'яна церква.

Постановка проблеми. З 1970-х років для зовнішнього опорядження стін в США почав використовуватися вініловий сайдинг (PVC siding). Завдячуючи своїй довговічності, відносно невисокій вартості та легкості виконання монтажних робіт, він поступово набув значної популярності в усьому світі, в тому числі і в Україні. Втім, зважаючи на екологічні властивості сайдингу, він одночасно характеризується закордонними експертами як промислове «лихо» («disaster»), зокрема внаслідок забруднення атмосфери діоксином, що є супутнім продуктом при його виробництві [1]. Загрозу здоров'ю людини становлять і шкідливі речовини, що виділяються під час горіння цього матеріалу у випадку пожежі. Негативні наслідки масового використання вінілового сайдингу отримали сьогодні нове продовження в такій вкрай важливій сфері як реновація об'єктів архітектурної спадщини – як тих, що мають статус пам'яток історії та культури, так і тих, які «де-юре» такого статусу не мають, однак являються такими «де-факто». Особливо виразно цей негативний вплив на збереження архітектурної спадщини Волині проявив себе в останні роки у процесі ремонтів стародавніх дерев'яних церков. В першу чергу мова йде про старі церкви, котрі в силу фізичного старіння основного будівельного матеріалу потребують регулярного догляду та ремонтів. В такій ситуації, як здається церковним громадам, вініловий сайдинг дозволяє достатньо просто, швидко і відносно недорого «одягати» храми в нове архітектурне «вбрання». Внаслідок такої позиції повноцінні реставраційні роботи на об'єктах з використанням сучасних методик консервації деревини і повноцінного збереження первісних архітектурних форм видається справою занадто проблематичною, кропіткою і невдячною.

Виклад змісту проблематики. Дерев'яні храми відзначаються особливою чутливістю до реконструктивних втручань, оскільки кожна споруда є мовчазним

Архітектура будівель і споруд свідком історії, несе у собі закодовану інформацію пережитих часів. Історичні нашарування будівлі вказують на стильові напрями та преференції в архітектурі певного часового проміжку. При цьому особлива роль належить архітектурним деталям як невід'ємній частині храмової морфології. Втрата навіть невеликих декоративних елементів фасаду відчутно примітивізує всю образну систему храму, трансформує її в бік візуального збіднення і є вкрай небажаною для будь-якої пам'ятки. Це тим більш важливо, якщо враховувати масштаб таких церков, – відносно невеликих за своїми фізичними вимірами, де кожна деталь відіграє свою особливу роль, починаючи від ритміки декоративного шалювання зовнішніх стін і закінчуючи особливим, завжди індивідуальним візерунком надбаних хрестів.

На перший погляд здається, що проблема криється лише у відсутності необхідної фінансової підтримки з боку держави. Насправді, відповідальність за спотворення пам'яток сакральної архітектури лежить значною мірою і на релігійних громадах, оскільки вони є користувачами храмів, отриманих від держави на безоплатній основі. Авторитетним противником передачі культових будівель та майна у користування релігійним організаціям був відомий мистецтвознавець, директор Львівської галереї мистецтв Борис Возницький: «Навіть у часи Радянського Союзу ці церкви мали державну охорону, а інтелігенція заради збереження йменувала їх музеями атеїзму. З настанням незалежності церкви перейшли від держави у руки церковних громад. Звідси і пішли основні біди зі збереження дерев'яних пам'яток. Зараз важче вберегти цінності, ніж у 60-ті та 70-ті роки. Церква стала незалежною інституцією, і все залежить від грамотності священика, від свідомості жителів села» [2, с. 18].

У ході проведеного дослідження серед двох сотень обстежених дерев'яних храмів Волині було виявлено 14 об'єктів, спотворених ПВХ (полівінілхлоридними) панелями. За нашими спостереженнями, вразливими до «пластикової епідемії» найчастіше стають ті села, сусіди котрих уже відремонтували дерев'яну церкву відповідно до нових віянь моди. Таке явище набирає характеру тенденції та в цілому негативно впливає на стан збереженості храмобудівної спадщини Волині.

Можна виділити кілька негативних наслідків, до яких призводить практика обшивання дерев'яних храмів пластиковими панелями.

Порушення тектоніки. Тектоніка дає загальне уявлення про характер роботи конструкції та матеріалу. Зміна стінового оздоблення викликає хибне враження щодо конструктивної «праці» матеріалу. Оновлений таким чином храм візуально сприймається як мурований. Зникає відчуття живого і теплого матеріалу, натомість з'являється невиразний пластик. Особливо помітне порушення тектоніки спостерігається в архітектурі «відремонтованих» церков XVIII ст. Волинська школа дерев'яного церковного зодчества передбачає вертикальне шалювання храму, тоді як сайдинг призначений для експлуатації його в горизонтальному напрямку.

Зміна колористики. Волинські дерев'яні церкви традиційно фарбувалися у ясно-блакитний колір, який асоціюється у мешканців краю з безкрайнім небом. Сьогодні, як бачимо, застосовується оздоблення досить специфічної колористики (білий, охристий, салатний, сіро-голубий). Це можна пояснити тією обставиною, що серед асортименту ПВХ панелей, представленого на ринку будматеріалів, колористична гама є вкрай обмеженою.

Втрата оригінального деталювання. Специфіка монтажу пластикового сайдингу вимагає невідвратної ліквідації дрібних виступаючих деталей. Таким чином знімаються, а потім знищуються віконні та дверні лиштви, лопатки та пілястри, профільовані фризи та інші накладні елементи. Найбільших втрат в такому випадку зазнають дерев'яні церкви 2-ої пол. XIX – початку XX ст., оскільки ця група храмів відзначається багатим зовнішнім декоруванням. Через ліквідацію декоративного деталювання церкви, властивого для сакральних споруд, та застосування нехарактерної колористики зникає відчуття *урочистості* споруди. Крім того, знижується рівень *значимості* та *виразності* храму в системі поселення, оскільки стають можливими випадки застосування ідентичного матеріалу для оздоблення церкви та пересічної забудови.

Загальне нівелювання архітектурної образності. Заміна автентичного дерев'яного шалювання на пластикове, яке в основі має дрібний і менш виразний метричний ряд і, відповідно, маловиразну гру світлотіні на фасаді, радикально впливає на загальне сприйняття церковної споруди. Через візуальну зміну співрозмірності та ієрархії декоративних елементів храму послаблюється відчуття гармонії і довершеності.

Серед досліджених об'єктів спостерігається два способи «оздоблення» вініловим пластиком: повне і часткове. Перший спосіб найбільш поширений і проявляється у повному закриванні ПВХ панелями усіх зовнішніх дерев'яних поверхонь. Другий метод менш поширений і відрізняється вибіркоvim оздобленням окремих частин храму.

Прикладом останнього є Свято-Миколаївська церква в с. Корнин неподалік Рівного (рис. 1). Дерев'яна споруда належить до групи однобаних тризрубних храмів, які традиційно будувалися на Волині протягом XVII – XVIII ст. Незважаючи на ту обставину, що будівля має статус пам'ятки національного значення, громада вирішила захистити від вологи дерев'яний підбанник вініловим сайдингом. Внаслідок такого втручання знищено обрамлення вікон та аркатурний фриз барабану, що є типовою ознакою дерев'яного церковного зодчества того періоду. Дивним чином зник карниз, яким завершувався підбанник. На оновленій частині храму вертикальне шалювання замінено горизонтальним, а колір сайдинга підібрано випадково. Усі перелічені фактори у поєднанні з блискучими поверхнями бані та маківки створюють дисонуючий ефект із автентичним оздобленням пам'ятки.

Першою «оновленою» пам'яткою архітектури, виявленою нами під час наукових експедицій, була Свято-Преображенська церква (рис. 2) в селі Кураш на півночі Рівненщини. Зважаючи на віддаленість населеного пункту, виглядає досить дивним і несподіваним використання новітніх оздоблювальних матеріалів в архітектурі давнього дерев'яного храму. Первісний вигляд церкви, збудованої у XVIII ст., був традиційним для волинської школи – одноверхий п'ятизрубний храм хрещатої структури. За свідченням М. Переверзева в 1887 р. ця церква була оновлена, вочевидь тоді до західного фасаду була приєднана триярусна дзвіниця з наметовим завершенням [3, с. 347]. Особливо кричущим є той факт, що для оздоблення екстер'єру храму була застосована пластикова вагонка, призначена для внутрішнього опорядження приміщень. Внаслідок такого ремонту будівля втратила декоративні вікна підбанника, кутові лопатки і традиційний для волинських храмів колір. Сьогодні верхи церкви вінчають псевдозолоті маківки з маловартісними хрестами, а старі вікна замінені на пластикові.

Суттєві зміни виявлені в архітектурі церкви Святого Миколая села Борсуки на півночі Тернопільщини (рис. 3). У 2010 році були розпочаті ремонтні роботи і на даний момент храм повністю покритий пластиком світло-охристого відтінку, що призвело до втрати традиційного кольору та великої кількості дерев'яних деталей (кутові пілястри стін, віконні лиштви, рустика на кутах декоративних підбанників). Також було змінено форму колон вхідних портиків, а дерев'яні пілястри біля бічних входів взагалі ліквідовано. Сірі потьмянілі листи жерсті замінено на металеву покрівлю зеленого кольору, старі маківки оригінальної форми з автентичними хрестами знято, натомість встановлено стандартизовані маківки золотистого кольору.

Радикальних втрат унаслідок ремонту зазнала і Свято-Миколаївська церква с. Пульмо Волинської області (рис. 4). Як видно на фото, церква повністю втратила первісний вигляд. ПВХ панелі, використані для оздоблення стін, порушили тектоніку дерев'яного шалювання та змінили колір споруди. Декоративне деталювання у вигляді зубчастого фризу, кутових лопаток, сандриків над вікнами та вертикального шалювання підвіконної частини було знищене під час «ремонту». Крім того, оригінальні форми завершень і хрестів головної нави та дзвіниці, що надавали церкві індивідуальних рис, було замінено на більш спрощені та примітивні. У підсумку маємо невиразну будівлю специфічної колористики зі щедро використаними шаблонними деталями.

Найбільш спотвореною сучасними ремонтами, на нашу думку, є Свято-Покровська церква с. Обарів (рис. 5) – пам'ятка архітектури національного значення. Трансформації храму почалися ще у 2000-х рр., коли до західного фасаду був прибудований мурований бабинець, який кардинально відрізняється від архітектурного вирішення самої церкви. Згодом з північного і південного боків нави та вівтаря з'явилися цегляні прибудови, накриті яскраво-синьою

Архітектура будівель і споруд металочерепицею. Тепер будівля закута у пластиковий панцир, а про первісний оздоблювальний матеріал церкви нагадує тільки барабан шоломоподібної бані, декорований традиційним акратурним фризом і накладними лопатками на кутах. Через необдумані дії громади споруда зазнала безповоротних змін у загальній композиційній структурі та деталюванні. Форма усіх вікон, крім світлових прорізів барабану, була демонстративно змінена з традиційної прямокутної на півциркульну. Навіть вікно у східній стіні вівтаря, яке первісно було чотирикутним, стало круглим. Через сучасне шалювання у горизонтальному напрямку візуально зникає такий потужний архітектурний прийом як ентазис, що підкреслювався раніше вертикальною шалівкою. Прикрим виглядає той факт, що настоятель Покровської церкви отримав подяку від владики за «понесені труднощі по відбудові й ремонті православного храму» [4].

Таким чином, незважаючи на статус пам'яток, який передбачає погодження проектної документації та отримання дозволу органів охорони культурної спадщини щодо проведення будь-яких ремонтних робіт, релігійні громади нехтують цією вимогою. У відповідності до ст. 31 Закону України «Про місцеве самоврядування» України сільським, селищним міським радам делеговані повноваження щодо «організації охорони, реставрації та використання пам'яток історії і культури, архітектури та містобудування, палацово-паркових, паркових і садибних комплексів, природних заповідників» [5]. Тому, на нашу думку, місцеві органи влади мають достатньо повноважень для оголошення заборони самовільного втручання громади в архітектуру давньої дерев'яної церкви.

Не підлягає сумніву, що непрофесійні ремонти є похідними від назрілої проблеми недостатнього рівня історико-мистецької освіти і відповідальності настоятелів церкви. Таким чином, сьогодні вбачається доцільним введення курсу з історії мистецтва та архітектури в навчальну програму духовних семінарій та залучення до її викладання досвідчених фахівців.

На думку експерта з Варшави, заступника директора Національного інституту спадщини Маріуша Чуба, використання пластику для ремонту пам'яток архітектури є недоречним: «Навіть не зустрічав чогось подібного на теренах нашої держави або десь у Європі. Проте трагедії не сталося, бо практично все можна виправити, повернути дерев'яному витвору архітектури оригінальний вигляд. Передусім варто зняти зі стін пластмасову ламберію (так звану «вагонку»), штучні матеріали, які повністю приховують дерев'яні частини споруди, заважають їм дихати, ведуть до загнивання...» [6].

Як позитивний момент, маємо приклад демонтажу пластикової вагонки зі стін церкви Святого Миколая в с. Старий Лисець на Івано-Франківщині. За словами настоятеля храму отця Миколи Варцаб'юка, дерев'яну церкву, вік якої сягає більше ста років, було вирішено замість штучних матеріалів оздобити натуральним деревом [7]. Крім того, пластикова обшивка була пошкоджена градом і під неї

Архітектура будівель і споруд почала затікати вода. Допомога у фінансуванні ремонтних робіт церкви надійшла від місцевого підприємця. Нажаль, такі випадки поодинокі.

Висновки. З вищевикладеного можна констатувати, що поширення подібних ремонтних технологій з використанням вінілового сайдингу зараз перетворилося на серйозну загрозу наявній спадщині дерев'яного храмовбудування, і не лише на Волині. Слід визнати, що навіть наявність пам'яткоохоронного статусу подібних будівель не рятує їх від непоправних втрат. Проблема, вочевидь, вкорінена в загальному легковажному ставленні суспільства до культурних надбань минулого. Подолання такого реноваційного нігілізму наполегливо вимагає вжиття комплексу заходів на різних рівнях управління – державному, громадському, церковному. У першу чергу, сама Церква має усвідомити вагомість і гостроту назрілої проблеми.

Рис. 1. С. Корнин, Рівненська обл. Церква Св. Миколая, 1-ша пол. XVIII ст. (ох. № 1518-Н/1): а) загальний вигляд до проведення ремонтних робіт, фото 1983 р.; б) сучасний вигляд, фото П. Ричкова, 2010 р.

Рис. 2. С. Кураш, Рівненська обл. Свято-Преображенська церква, XVIII ст., перебудована в 1887 р. (ох. № 190087): а) загальний вигляд до проведення ремонтних робіт, фото А. Мізерного, 1997 р.; б) сучасний вигляд, фото О. Смолінської, 2009 р.

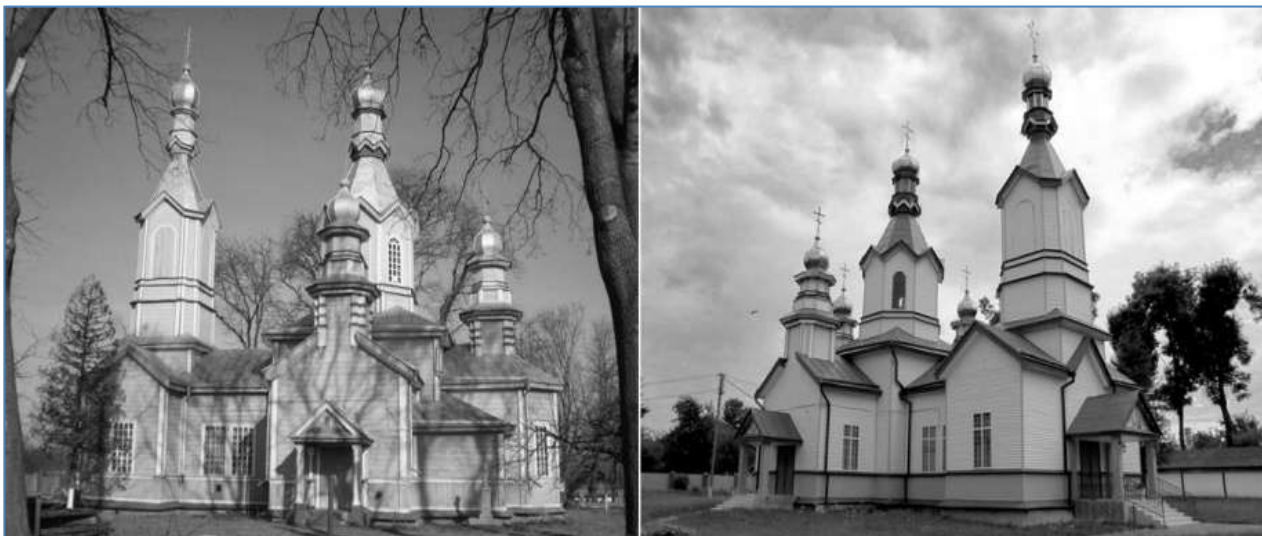

Рис. 3. С. Борсуки, Тернопільська обл. Церква Св. Миколая, 1890 р.: а) загальний вигляд до проведення ремонтних робіт; б) сучасний вигляд, фото 2011 р.

Рис. 4. С. Пульмо, Волинська обл. Церква Св. Миколая, 1895 р. (ох. № 215-м): а) загальний вигляд до проведення ремонтних робіт; б) сучасний вигляд, фото 2012 р.

Рис. 5. С. Обарів, Рівненська область. Свято-Покровська церква, 1781 р. (ох. № 1519-Н): а) загальний вигляд до проведення ремонтних робіт, фото П. Ричкова, 2007 р.; б) сучасний вигляд, фото А. Власенка, 2013 р.

Література

1. Dickey P. Vinyl Exam: Eliminating PVC in your Home // Washington Toxics Coalition / Philip Dickey. — Режим доступу: <http://watoxics.org/files/vinyl.pdf>.
2. Борис Возницький: Наша держава така бідна, що навіть не вміє приймати подарунки / Інтерв'ю А. Борковського // Україна молода. — 2006. — 21 лип. — С. 18-19.
3. Переверзев Н. В. Справочная книга о приходах и монастырях Волынской епархии / Н.В. Переверзев. — Житомир, 1914. — 446 с. — РКМ 14268 ШД 8751.
4. Ювілей пастиря – настоятеля Покровського храму с. Обарів [Електронний ресурс] / Рівненська єпархія Української Православної Церкви // Рівненщина православна. — Режим доступу: <http://www.rivne-pravoslavne.org.ua/rivnenschina/uviley-pastirya-nastoyatelya-pokrovskogo-chramu-s-obariv>.
5. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України: Офіційне видання. — К.: Парлам. вид-во, 2006. — № 24. — Ст. 170.
6. Кузович І. Дерев'яний храм і... пластикова вагонка [Електронний ресурс] / Іван Кузович // День: Щоденна всеукраїнська газета. — 2012. — № 129. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/derevyaniy-hram-i-plastikova-vagonka>.
7. Кушніренко Н. У селі Старий Лисець почали «роздягати» церкву [Електронний ресурс] / Наталія Кушніренко // Галицький кореспондент. — 2012. — 19 груд. — Режим доступу: <http://www.gk-press.if.ua/node/7983>.
8. Ричков П.А. Реставрація на Волині: історія та сучасність / П. А. Ричков // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування: Зб. наук. праць. — Рівне: НУВГП, 2007. — Вип. 4 (40). — Ч. 2. — С. 326-331.
9. Сліпченко Н. Проблема збереження дерев'яних храмів в Україні [Електронний ресурс] / Н. Сліпченко, І. Могитич // Вісник Укрзахідпроектреставрація. — 2005. — № 15. — Режим доступу: http://www.derev.org.ua/biblio/articles/slipch-moh_zberezhh.htm.
10. Жила О. Країна дерев'яних скарбів: чому в Україні зникають дерев'яні церкви? [Електронний ресурс] / О. Жила // Новинар. — 2009. — 27 лип. — Режим

доступу: <http://zakarpatty.net.ua/News/44698-Kraina-derev'ianykh-skarbiv-chomu-v-Ukraini-znykaiut-derev'iani-tserkvy>.

11. Туманова Т. Эпидемиябезумной «реконструкции» [Электронный ресурс] / Т. Туманова // Тверские своды. — 2013. — 21 фев. — Режим доступа: <http://www.tversvod.ru/event111/>.

Аннотация. В статье рассмотрена проблема применения винилового сайдинга при реновации старых деревянных храмов. Приведены несколько примеров деревянных церквей, искаженных обшивкой сайдингом. Выявлены основные причины и возможные последствия назревшей проблемы.

Ключевые слова: виниловый сайдинг, памятник архитектуры, деревянная церковь.

Abstract. The author considers the problem of applying vinyl siding during the renovation of the ancient wooden churches. The article contains a few examples of wooden churches, which were distorted of siding sheathing. The author finds the the main causes and possible consequences of the existing problem.

Keywords: vinyl siding, architectural monument, wooden church.